

České gramatiky a vývoj pravopisu od poloviny 17. století do dnešní doby

Období baroka

- Od konce 17. století docházelo k omezení fungování spisovného jazyka, který nejdříve ustoupil z oblasti vědy, postupně i z větší části náročné literatury a nakonec i z oblasti administrativní.
- Tištěné texty používají pravopis předchozího období, pouze se přestává graficky rozlišovat dvojí *l*. Objevuje se středník jako interpunkční znaménko ke zpřehlednění přebujelých souvětí. V psaném textu se i nadále používají spřežky s nesoustavně uplatňovanými diakritickými prvky.

Gramatici:

- v rámci příprav vlastního překladu Nového zákona důkladně přezkoumali jezuité **Konstanc** a **Štejer** (podobně jako v humanistickém období Optát s Gzelem a Jan Blahoslav) tehdejší gramatický a lexikální systém češtiny a výsledky svých bádání vložili do dvou jazykových příruček:

1667 – **Jiří Konstanc** - gramatika *Lima lingvae Boemicae – To jest Brus jazyka českého*

1668 – **Matěj Václav Štejer** – *Žáček (Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti)* – určeno především pro školy a tiskárny

=> obě díla se shodují v tom, že se nespokojují s dosavadním tradičním popisem soudobého grafického úzu, ale přinášejí nová pozorování:

- **Konstanc** se jako první (vedle předchozího pokusu **Drachovského**, 1660) systematicky zabýval *kvantitou* – ve třetím dílu svého *Brusu* (De prosodia) se pokouší sestavit tehdejší pravidla označování kvantity vokálů -> v tomto smyslu je jeho dílo jakýmsi „předchůdcem“ Pravidel českého pravopisu

- ideálem jazykové normy pro něho byla veleslavínská čeština (proto předepisuje pravidla kvantity především podle českých a moravských tisků vydávaných kol. 1600, ale u některých pravidel a slov se již opírá o mladší dobový úzus)

- v oddíle *De orthographia* přináší poměrně *zevrubná pravidla o psaní velkých písmen, háčeků a slabik li a ly s mnoha příklady*

- **Štejer** se v *Žáčkovi* pokouší reflektovat a uzákonit dobový spisovný pravopisný úzus formou dialogu mezi učitelem a žákem
- probírá zejm. ty pravopisné jevy, které dělal písicím potíže (např. psaní i, y)
- v předmluvě vyzdvihuje vysoké kvality Bible kralické – doporučuje pro tehdejší tisky bratrský pravopis zhruba v té podobě, jak se uplatnil v této bibli
- v naznačené linii pokračují autoři dalších mluvníc a jazykových příruček:

Václav Jan Rosa (1672)

Václav Jandyt (1705)

Pavel Doležal (1742, 1746) – na rozdíl od převažujícího úzu píše d'i, t'i, ni, d'ě, t'ě, ně

- všechna uvedená díla v podstatě „kodifikují“ dobový pravopisný úzus, založený na někdejší Optátově návrhu a doplněný o některé úpravy Blahoslavovy (dnes se nazývá **pravopis bratrský**)

Jan Václav Pohl – *Pravopisnosti Řeči České...* (1786) - ani ve své době ani později neměl velký ohlas (nevycházel z dosavadního vžitého grafického úzu, nerespektoval plynulý vývoj českého pravopisu, navrhoval změny, které jej narušovaly – např. doporučuje po *ch* psát *i*,...)

- negativem byli hojně neústrojné neologismy, jež narušovaly srozumitelnost výkladu

Jan Franišek Tomsa – *Böhmische Sprachlehre* (1782) – popis soudobého grafického úzu, ale i starší možnosti zápisu uchované ve starších textech

- navrhuje např. psaní jednoho *l*

- *Uvedení k české dobropisebnosti* (1782)

- *Naučení, jak se má dobře česky psát. Pro české školy* (1793)

- za obrození se zděděný bratrský pravopis postupně přerodil v **pravopis novočeský**
- v době NO vznikají první odborná pojednání zkoumající určitý typ pravopisného systému nebo jeho vývoj

Období národního obrození

- období od 80. let [18. století](#) do 40. let [19. století](#)
  - pravopis prošel několika „opravami“:
1. analogická „oprava“ Josefa Dobrovského přinesla:
    - přechod od kurentní formy písma („švabachu“) k novodobé latině (antikvě)
    - zavedení jednotných deklinačních vzorů („pro psaní určitých jevů“)
    - diskuse o odstranění *y* po ostrých sykavkách (spor „ypsilonistů“ x „jotistů“), Dobrovského model analogie...
  2. „oprava skladná“ (skupina kolem Pavla Josefa Šafaříka):
    - pravopis se postupně zbavoval přežitků bratrského pravopisu, začalo se psát *si, zi i sy, zy* - podle [etymologie](#) + jednotně *ci*...
    - rozšíření [antikvy](#) místo [fraktury](#) v tisku vedlo k odstranění spřežky *ff* - nahrazena písmenem *š*...
    - dlouhé *í* se začalo psát místo *j* a *j* nahradilo *g*, popř. *y* (*gegj* > *její, dey* > *dej*)
    - od roku 1849 bylo dvojité *w* nahrazeno jednoduchým *v* + místo tradičního *au* se začalo psát *ou* (nebylo to zároveň s ustálením *j* a *í*: „ou“ podle Dobrovského odráží pouze obraz českých, nikoliv už však moravských nářečí)
    - pravopis se přiblížil dnešní podobě...
    - podle německého vzoru interpunkce:
    - postupně opouští pauzový princip
    - respektuje syntaktický charakter vět...

Josef Dobrovský – *Geschichte der Bömischen Sprache und Literatur* (1792)

- pravopisu se věnuje v pojednání o slovanských písmech, hlaholici a cyrilici, a v charakteristikách jednotlivých vývojových období českého písemnictví, v nichž má své místo čeština
- nešlo mu o systematický popis vývoje pravopisu, neboť sledoval jiné cíle, ale hojně citace z děl, uváděné v transliterované podobě, a četná upozornění na grafiku slov nebo jednotlivých památek v průběhu celého popisovaného vývoje českého písemnictví poskytly srovnávací materiál i mnoho důležitých podnětů pro studium českého pravopisu a posloužily jako vodítko pro další výzkum

Jan Nejedlý – *Praktische bömische Grammatik für Deutsche* – odmítl pokusy Dobrovského okruhu o reformu bratrského pravopisu („ypsilonista“)

- *Widerlegung der sogenannten analogisch-orthographischen Neuerungen in der böhmischen Sprache* (1828) – postavili se proti němu J. Jungmann a Karel Alois Vinařický

Josef Václav Justin Michl – *Soustava jazyka českého z hlediska pravopisného* (1836) – přihlásil se k analogickému pravopisu

Josef Jungmann – *Historie literatury české* (1849)

- čerpal z Dobrovského *Geschichte*...

- i on věnuje českému pravopisu pozornost pouze v souvislosti s pojednáním o stavu jazyka v šesti vývojových obdobích čes. lit.

- výklady jsou neúplné a poplatné dobovým názorům a znalostem (např. obraz nejstarší grafiky je zřeslen využitím podvržených písemností – RKZ,...)

- dílo je přínosné pouze jako základní materiálové východisko, upozorňující na postupné proměny pravopisu

Alois Vojtěch Šembera – první edice latinského (Husova?) traktátu *Orthographia Bohemica* (1857) – na zákl. Palackého opisu

Pravopis novodobý

- *anotace:*

Pravopis vychází ve formě Pravidel českého pravopisu již od roku 1902, kdy je vydal Jan Gebauer

Poslední změněné vydání, kde došlo k zjednodušení a popsání určitých pravopisných jevů, je z roku 1993. Tato pravidla navazují na Pravidla českého pravopisu z roku 1957, která jsou dodnes platná.

- dochází zde hlavně ke změnám v psaní *s* a *z* v cizích slovech. Nyní je můžeme psát dvěma způsoby - buď jako slova zdomácnělá nebo slova cizí, tedy podle původního jazyka. Zabývá se též psaním velkých písmen, interpunkcí nebo délkou samohlásek v přejatých slovech.

-

Jan Gebauer – první systematická zkoumání vývoje českého pravopisu

- *Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské* (1871) – pokus o vymezení jednotlivé vývojové etapy českého pravopisu a v jejich rámci popsat, jak byly jednotlivé hlásky zaznamenány
- jako první podal periodizaci vývoje české ortografie, zákl. kritérium tohoto členění platí dodnes
- nedostatky: nespolehlivá materiálové základna, která vedla k některým mylným závěrům (pracoval i s RKZ, Evangeliiem sv. Jana apod.)
  - nepřesná datace některých písemných památek
- odhalil staročeskou jotaci, popsal její průběh a postihl její pravidla
- *Historická mluvnice jazyka českého* (1894, 1896, 1898, 1929) – překonala všechna dosavadní bádání tím, že celé poznání vývoje českého jazyka v ní bylo založeno jen na památkách spolehlivých, přesných a pravých
- pro dějiny pravopisu má cenu trvalou, protože je bohatá, spolehlivá a přesně citovaná
- *Slovník staročeský* (1903, 1904)
- *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské, II* (1890)

Václav Flajšhans - vydavatel, znalec starých písemných památek, autor řady studií a monografií o staré a střední češtině, jejím vývoji a jejích významných osobnostech

- *Náš jazyk mateřský* – vychází z Gebauera, ale věnuje větší pozornost spřežkovému pravopisu nejstarších českých legend

František Trávníček – *Historická mluvnice československá* (1935)

Bohuslav Havránek – *Vývoj spisovného jazyka českého* (1936)

- strukturní pohled na vývoj
- představuje skutečné pravopisné systémy, a to spřežkový, diakritický a bratrský

Období brusičů

Václav Vondrák – *Vývoj současného spisovného českého jazyka* (1926)

Miloš Weingart – *Slovo o české jazykové kultuře* (1932)

František Bačkovský – *Oprávcé poklésků mluvnických neboli Brus jazyka českého* (1879)

- z tohoto díla vycházejí *Slovníček opravených chyb pravopisných, který za účelem, aby jednak pravopis český byl ustálen jednak aby rychle poučiti se mohli ti, kdo nejsou v pravopise náležitě vycvičení* (1886) a *Mluvnické rozpravy k užítku všem, kdo jakkoli obírají se mluvnici českou, vůbec a brusičům zvláště* (1889)

František Bílý – Julius Roth – *Pravopisný kazatel* (1886)

Václav Klos – *Kapesní slovníček pravopisný* (1903)

B. Liboš – *Nejlepší pravopis české řeči* (1904)

- *Český pravopis* (1905)

Ferdinand Ambrož – *Kapesní pravopis český ve verších* (1911)

František Vymazal – *Pravopisný slovník a zásady českého pravopisu*

- *Novočeské hláskosloví zjednodušené* (1889)

- *Český pravopis pro neštudované* – učebnice pro pologramotné zájemce

- za první oficiální úřední předpis české ortografie se považují ***Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů*** (poprvé 1902)

- komise pod vedením J. Gebauera

- staly se normou ve škole, úřadě i v literární a vědecké praxi

- kodifikace psaní cizích slov a kolísající kvantity ve slovech domácích

- vydání v letech 1913 a 1917 pod vedením **Emila Smetánky**

- **vydání 1941** – poměrně konzervativní

- **vydání 1948** – úpravy – psaní cizích slov, někdy i kvantity či nově kladený miořádný důraz na psaní velkých písmen

- **vydání 1957** – neobsahují tvaroslovný výklad, gramatický výklad v úvodní části je nahrazen zařazením problematických slov do slovníku tvarů

- velký důraz na psaní velkých písmen – růst počtu názvů institucí s velkým písmenem

- zvýšení počtu dublet při psaní příslovečných výrazů vzniklých z předložkových vazeb

- **1964** – při Ústavu pro jazyk český zřízena pravopisná komise, která ve svých počátcích byla velmi činná, postupně v činnosti ustávala, až byla v osmdesátých letech rozpuštěna -> výsledky práce komise byly využity v ÚJČ při postupných pracích na zcela nové verzi *Pravidel*
- na počátku 80. let se začala připravovat nová *Pravidla* – končí až na poč. 90. let
- **1993** nová *Pravidla* ve školní i akademické verzi -> do školní praxe byla uvedena až v roce 1994 s dodatkem ministerstva školství, který upravoval některé teze pravidel, které se setkaly s nevolí části veřejnosti (v r. 1991 vyšla informativní brožura Olgy Martinové a kol. Co přináší nová Pravidla českého pravopisu)
  - úpravy u psaní velkých písmen
  - klíčový problém – psaní přejetých slov, zejm. z namísto s -> masový odpor širší veřejnosti -> povolení starší pravopisné praxe, čímž se zvýšil počet dublet (text Dodatku byl pův. sestaven **Zdeňkem Hlavsou** a dalšími, pak upraven Ústavem pro jazyk český AV)
  - čím je způsobený jejich částečný neúspěch:
    - příprava probíhala mimo obzor širší veřejnosti, které byla určena a která měla pocit, že je postavena před hotovou věc
    - nedostatek veřejné diskuze o pravopisu, natož o potřebě jeho reformy
    - nulová prestiž tvůrčího kolektivu u veřejnosti (starší Pravidla byla zaštitěna jmény jako Gebauer, Zubatý, Ertl, Havránek atd., která byla v široké veřejnosti známa a respektována)
    - česká společnost 90. let se neupínala k otázce národa a národního jazyka tak intenzivně jako její starší forma

Zdeněk Starý – *Psací soustavy a český pravopis* (1992) – teoretické otázky psací soustavy, jejího tvoření a používání

Současný český pravopis

- ačkoli je pravopis již relativně stálý, i dnes se objevují hlasy, které některá jeho pravidla kritizují
- zásadní: Vlastimil Styblík...

- odchylky fonetické a fonologické... často nesplněna podmínka, která požaduje označování jedné hlásky jedním písmenem.
- psaní měkkého a tvrdého *i/í* ... vyslovujeme jednotně.
- obd. *ú* a *ů* a skupiny hlásek *di, ti, ni* a *dě, tě, ně*... fonologická podoba: *d'í, t'í, ňi* a *d'ě, t'ě, ňě*. Jediné písmeno *ě* označuje dvě hlásky: *j* a *e*.
- problémy se objevují také při psaní dvou souhlásek tam, kde vyslovujeme pouze jednu, například u slov *měkký* a *vítězství*.
- častá je též záměna souhlásek znělých za neznělé a naopak
- složitá je problematika psaní cizích slov....
-

Literatura (základní):

Encyklopedický slovník češtiny. Praha : Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-x.

PLESKALOVÁ J. a kol. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. 688 s. ISBN 978-80-200-1523-5